

TOIMITTANEET

*Petri Luomanen, Niko Huttunen
ja Kalevi Virtanen*

SISÄÄNKÄYNTJÄ RAAMATTUUN

Tulkitsijan kirja

KIRJAPAJA • HELSINKI

2017

- Nikki, Nina: *Opponents and Identity in the Letter to the Philippians*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Helsinki 2015.
- Pyysiäinen, Ilkka & Hauser, Marc: The Origins of Religion. Evolved Adaptation or By-Product? – *Trends in Cognitive Sciences* 14 (2010). 104–109.
- Robinson, James M.: *Jesus According to the Earliest Witness*. Minneapolis, MN: Fortress Press 2007.
- Räsänen, Heikki: *The Rise of Christian Beliefs. The Thought World of Early Christians*. Minneapolis: Fortress Press 2010.
- Are Christians Better People? On the Contrast Between “Us” and “Them” in Early Christian Rhetoric. – *Christianity and the Roots of Morality*. Toim. Petri Luomanen, Anne Birgitta Pessi & Ilkka Pyysiäinen. Philosophical Studies in Science and Religion. Leiden: Brill, tulossa 2017.
- Sanders, E. P.: *Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion*. London: SCM 1977.
- Stark, Rodney: *The Rise of Christianity. A Sociologist Reconsiders History*. Princeton, NJ: Princeton University Press 1996.
- Tenkku, Jussi: *Vanhan- ja keskiajan moraalifilosofian historia*. Helsinki: Gaudeamus 1981.
- Theissen, Gerd: *Social Reality and the Early Christians. Theology, Ethics, and the World of the New Testament*. Edinburgh: T & T Clark 1992.
- Thurén, Lauri: Foundations of Early Christian Morality in the Light of Modern Argumentation Analysis. – *Christianity and the Roots of Morality*. Toim. Petri Luomanen, Anne Birgitta Pessi & Ilkka Pyysiäinen. Philosophical Studies in Science and Religion. Leiden: Brill, tulossa 2017.
- Zetterholm, Magnus: *Approaches to Paul. A Student's Guide to Recent Scholarship*. Minneapolis, MN: Fortress Press 2009.

Kunnollisuuden moraalista aikuiseen lähimmäisenrakkauteen

Jaana Hallamaa

Kristillisen etiikan narratiivinen perusta on kertomus laupiaasta samarialaisesta (Luuk. 10:25–37). Se on Uuden testamentin tunnetuimpia vertauksia. Laupiaan samarialaisen toiminnan sanotaan tiivistävän kristillisen moraalin ytimen, lähimmäisenrakkauden periaatteen. Kristillisen etiikan kulmakiviin luetaan yleensä myös kymmenen käskyä ja Jeesuksen vuorisaarna. Yhteiskuntaetiikan perusta muotoillaan usein evankeliumeista irrotettujen yksittäisten Jeesuksen lauseiden, Roomalaiskirjeen ja pastoraalikirjeiden varaan.

Kirkon virallisen etiikan mielletään olevan sidoksissa oppiin ja ilmentävän sitä. Ajatellaan, että juuri yhteys dogmaan määrittelee etiikan merkityksen kristillisen elämänmuodon osana. Kirkkojen välisiä suhteita tarkasteltaessa on toisinaan väitetty, että opilliset kysymykset erottavat mutta etiikka yhdistää kirkkoja. Vaikka kristilliset kirkot ja yhdyskunnat karkeasti ottaen ovatkin yksimielisiä siitä, millaisiin teksteihin kristillinen etiikka perustuu ja millaisia periaatteita siihen kuuluu, käytännön moraalien muotoilut poikkeavat toisistaan.

Myös kristillisten yhteisöjen sisällä eettisistä kysymyksistä ajatellaan monella tavalla. Kirkolliset johtajat ja virallinen opetus voivat edustaa eri näkemystä kuin yhteisön jäsenet omassa elämässään. Seurakuntalaiset ja kirkkoa ulkoapäin seuraavat tuntuvat pitävän opin ja etiikan sidosta höllempanä kuin kirkkojen viralliset opinvalvojat. Arjessa moraalikysymyksiä ei muotoilla niinkään opin ohjaamana, vaan

niitä tarkastellaan kristinuskon välittämien ihanteiden, yksinkertaisten normien ja käytännön toiminnan valossa. Ne, jotka osallistuvat diakoniatyöhön tai muuhun kristilliseen palvelu- ja auttamistoimintaan, liittävät kysymykseen myös kokemuksen tuoman viisauden ja omakohtaisen pohdintansa lähimmäisenrakkauden perusteista.

Mikä on etiikan asema osana kristillistä uskoa? Kuinka se suhteutuu kristinuskon narratiiviseen perintöön, oppiin ja ihmisten kokemukseen? Millaisia elämää helpottavia resursseja ja sitä vaikeuttavia taakkoja perinteiset tulkinnat tarjoavat, ja millaisia aineksia tässä kirjassa esitelty telttametafora tarjoaa kristillisen etiikan ymmärtämiseksi?

Kirjoitukseni lähtökohtana on huomio, jonka mukaan kristillinen etiikka esitetään perinteisesti joko opin osana tai läheisessä yhteydessä siihen. Käytännön moraali hahmotetaan opin valossa joko uskonkuuliaisuuden ilmentymäksi tai järjen varassa toteutettavaksi mutta armon kokemuksen motivoimaksi lähimmäisenrakkaudeksi. Vaikuttaa siltä, että kristillisen etiikan narratiivinen aines peittyi oppikierostuman alle. Samalla ihmisten kokemuksiin ja käytännön toimintaan suuntautuu epäilevä katse, kun niitä arvioidaan sen perusteella, kuinka hyvin ne ilmentävät oikeaa oppia.

Aloitan pohdintani kristinuskon teltan narratiivisesta kulmasta tarkastelemalla kristillisen etiikan kannalta keskeistä kertomusta laupiaasta samarialaisesta. Tarkastelen sen jälkeen kysymystä opin ja etiikan suhteesta käyttämällä apuna viimeaikaista suomalaista kirkollista keskustelua. Kirjoitukseni lopuksi pohdin, kuinka kuva kristinuskosta telttana voisi palvella kristillisen etiikan todeksi elämistä omana aikanamme.

Mitä laupias samarialainen opettaa?

Luukkaan evankeliumissa kertomus laupiaasta samarialaisesta on sijoitettu osaksi Jeesuksen ja hänet haastavan lainopettajan käymää, lakia ja pelastusta koskevaa keskustelua. Kuinka kertomus olisi ymmärrettävä? Onko sen ytimessä oppi vai puhuuko se etiikasta?

Varhaiskirkossa käytössä olleen allegorisen lukutavan mukaisesti kertomuksen katsottiin puhuvan erilaisten vertauskuvien avulla ihmi-

sen pelastumisesta. Tunnetuimmat tulkinnat ovat peräisin Origeneelta ja Ambrosiukselta. He ymmärsivät kertomuksen vertauskuvaksi, jossa jokaisella yksityiskohdalla on sanojen kirjaimellista merkitystä syvempi hengellinen sisältö.

Allegorisen tulkinnan mukaan tapahtumat käynnistävä rikos – tiellä kulkijan joutuminen ryöstön, pahoinpitelyn ja heitteillejätön uhriksi – kuvaa ihmisen lankeemusta, synnin turmelevaa vaikutusta suhteessa alkutilaan ja ihmisen hengellistä nykytilaa. Kaikki kertomuksen esittelemät kulkijat ovat matkalla Jerusalemistä Jerikoon eli paratiisista maailmaan. Pappi ja leeviläinen, jotka kyllä havaitsevat tien poskessa viruvan pahoinpidellyn mutta kiiruhtavat tämän ohitse, merkitsevät vanhan liiton lakia ja profeettoja, joista ei ole syntisen auttajaksi.

Kuolemaisillaan olevan pahoinpidellyn hoivaaja ja tämän hengen pelastava laupias samarialainen on itse Kristus, joka pysähtyy syntisen äärelle tämän iljettävää tilaa kauhistumatta ja ottaa huolehtiaukseen tästä. Samalla tavalla kuin samarialainen organisoi pahoinpidellyn hoidon antamalla ohjeet ja vastaisen huolenpidon edellyttämät resurssit majatalon isännälle, niin Kristuskin uskoo syntiset apostolisen viran hoitoon kirkossa. Kertomus päättyy samarialaisen lupaukseen: hän palaa takaisin katsomaan, kuinka hoito on edistynyt ja mak samaan mahdollisesti korvaamatta jääneet kulut. Se on tulkinnan mukaan lupaus Kristuksen toisesta tulemisesta, kun hän saapuu kuniassa noutamaan omansa taivaalliseen autuuteen.

Yksi reformaatiohumanistien keskeinen kritiikki Rooman kirkkoa kohtaan koski tapaa lukea Raamattua. Allegorinen lukutapa johti mielivaltaisiin tulkintoihin. Se, mitä tekstit itse sanovat, sivuutettiin. Kirkon uudistumisen piti koskea myös lähteitä: latinankielisen Vulgatan sijaan oli luettava heprean- ja kreikankielisiä alkutekstejä. Luterilaisen reformaation hermeneuttiseksi ohjeeksi omaksuttiin periaate, että tulkinnan on tekstiin nojautuen ”ajettava Kristusta”. Pelastuskysymyksestä tuli Raamatun tulkinnallinen keskus.

Uudet korostukset näkyvät myös reformaation ihanteet omak-suneiden teologioiden tavassa lukea vertausta laupiaasta samarialaisesta. Heidän edustamansa pelastusopillinen tulkinta rakentuu vertauksen molemmin puolin sijoittuvan kehyskertomuksen alkupuolella esitetyn, iankaikkista elämää koskevan kysymyksen varaan. Tämän lu-

kutavan mukaan pelastus edellyttää lain täyttämistä ja laki tiivistyy rakkauden kaksoiskäskyyn, niin kuin kehyskertomuksessa todetaan. Keskustelua seuraava Jeesuksen vertaus laupiaasta samarialaisesta kuitenkin osoittaa, että lain täyttäminen edellyttää mahdollisuuksia, eikä kukaan ihminen pysty siihen. Tämä huomio voi johtaa vain yhteen johtopäätökseen: ainoastaan Kristus voi täyttää lain.

Reformaation perinteen omaksuman tulkinnan mukaan kertomuksen tähtäyspiste on pelastusta koskeva opetus uskonvanhurskaudesta. Sivujuonteena kulkee rakkauden lain vahvistaminen: lähimmäistä on rakastettava niin kuin itseä. Pelastusopillinen lukutapa ei poikkea merkittävästi varhaiskirkon allegorisesta tulkinnasta. Sekä vanhan kirkon että reformaation tulkintaperinteet tekevät narratiosta oppia ja sivuuttavat kertomuksen eettisen kärjen. Samarialaisen tapa nähdä toinen ihminen lähimmäisenä tämän hädän ja tarpeen perusteella syrjäytyy. Lähimmäisenrakkauden vaatimus – sikäli kuin sitä otetaan lainkaan esiin – jää sivuasiaksi, kun huomio kohdistetaan sielun pelastusta koskevaan teologiseen keskusteluun.

Vastaavat tulkintaa koskevat huomiot voidaan ulottaa myös toiseen tunnettuun Luukkaan evankeliumin vertaukseen, kertomukseen tuhlaajapojasta (Luuk. 15:11–32). Myös se tulkitaan Jumalan pelastavan rakkauden kuvaukseksi, ja vertaukseen sisältyvä radikaali eettinen sanoma ehtoja asettamattomasta rakkaudesta sivuutetaan.

Kristillisen tulkintaperinteen taipumus syrjäyttää eettinen aines opillisilla korostuksilla on sekä hämmentävä että hämmästyttävä. Se saa kysymään, mikä kristillisen opin ja etiikan välinen suhde oikein on: onko etiikka pohjimmiltaan kristityn omaa pelastusta koskevaa oppia? Paneudun kysymykseen tutkimalla tarkemmin laupiaan samarialaisen narratiivia ja tekemällä sen pohjalta huomioita suomalaisesta kirkollisesta keskustelusta.

Kuka ja kenen lähimmäinen?

Kehyskertomuksen valossa luettuna laupiaan samarialaisen kertomus on dialogi, jonka Jeesus ja hänen puheilleen tullut lainopettaja käyvät keskenään. Keskustelu alkaa lainopettajan haastemielessä esittämällä kysymyksellä: ”Kuinka saisin omakseni iankaikkisen elämän?” Jeesus

palauttaa vastausvuoron puhekumppanille esittämällä vastakysymyksen: ”Mitä laissa sanotaan?” Lainopettaja ilmentää ammattitaitoaan lainaamalla rakkauden kaksoiskäskyä: ”Rakasta Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistäsi niin kuin itseäsi.” Jeesus tunnustaa lainopettajan vastauksen oikeaksi: käskyn noudattaminen takaa elämän.

Keskustelun aloittaja on nyt saanut – itse antamansa – standardivastauksen esittämäänsä ongelmaan. Hän ei kuitenkaan tyydy siihen vaan penää tarkennusta kysymällä, kuka sitten on hänen lähimmäisensä. Tähän asti keskustelu on edennyt lyhytrepliikkeinä, mutta nyt Jeesus vastaa pitemmin esittämällä tarinan Jerikon tien kulkijoista. Kun kertomus on lopussa, Jeesus sitoo sen aiemmin käytyyn vuoropuheluun ja kääntyy jälleen keskustelun aloittaneen lainopettajan puoleen kysymällä tältä, kuka oli pahoinpidellyn lähimmäinen. Lainopettaja vastaa tekemällä kertomuksen pohjalta ilmeiseltä vaikuttavan johtopäätöksen: ”Se, joka osoitti hänelle laupeutta.” Keskustelu päättyy Jeesuksen sanoihin: ”Mene ja tee sinä samoin.” Vertauksellaan Jeesus on kääntänyt kysymyksen, kuka on minun lähimmäiseni, kysymykseksi, kenen lähimmäinen minä olen.

Tarkasteltava evankeliumiperikoooppi voidaan tiivistää sanomalla, että se alkaa kysymyksellä, kuinka saisin omakseni iankaikkisen elämän, ja päättyy Jeesuksen lainopettajalle antamaan kehotukseen noudattaa samarialaisen esimerkkiä. Kristillisen seurakunnan lukeman evankeliumin osana kehotus sisältää lausumattoman ja siksi epäsuoran haasteen kenelle tahansa kuulijalle pohtia, kenen lähimmäinen hän itse on ja mihin lähimmäisyys velvoittaa hänet suhteessa toisiin ihmisiin.

Etiikan kannalta tarkasteltuna laupiaan samarialaisen kertomus tarjoaa radikaalin näkymän moraaliin. Emme saa tietää tarinaan ensin ilmestyvästä henkilöstä muuta kuin sen, että hänet on pahoinpideltä henkiihieveriin, mutta enempää ei tarvitsekaan tietää. Riittää, että jokin liikauttaa ihmisessä: ohikulkija muuttuu lähimmäiseksi, niin kuin samarialaiselle käy. Samalla näkemiseksi muuttuva katse tekee tuntemattomasta pahoinpideltyä toisen lähimmäisen, jonka hätään itsensä lähimmäiseksi tunnistavan kulkijan on vastattava toiminnalla.

Kertomus on eettisesti yhtä radikaali kuin vuorisaauna. Kun vuorisaauna asettaa kohtuuden ylittäviä moraalisia vaatimuksia, laupiaan

samarialaisen esimerkin valossa luettu käsky rakastaa lähimmäistä niin kuin itseä edellyttää kohtuuden ylittävää lähimmäisen auttamista, hänen todesta ja täydestä ottamistaan siinä tilanteessa, jossa hänet – yllättäen ja pyytämättä – kohdataan.

Toistensa kanssa luettuna kehyskertomus ja laupiaan samarialaisen toimintaa kuvaava Jeesuksen opetuspuhe muuntuvat tarinaksi satunnaisten oliikulkijoiden reaktioista väkivallan uhrin näkemiseen. Samalla alkuaan pelastusta koskeva kysymys muuntuu keskustelun kuluessa lähimmäisyyttä koskevaksi ongelmaksi, johon samarialaisen esimerkki tarjoaa ratkaisun. Tavallisesti raamatunkohdan sanotaan tiivistävän lähimmäisenrakkautta koskevan periaatteen, mutta tähän johtopäätökseen on vaikea tulla tekstiä tarkastelemalla. Kertomusta ei voida kutsua periaatteeksi edes sen kontekstin valossa.

Tekstin osat niveltyvät toisiinsa vain, jos ajattelemme, että tie pelastukseen kulkee lähimmäisyyden kautta. Tätä johtopäätöstä teologit eivät kuitenkaan ole historian kuluessa yleensä halunneet tehdä, vaan jännittävä, käänteissään yllättävä ja koskettava kertomus Jerikon tien kulkijoista on säilyttänyt kristillisen perinteen eettiseksi ytimeksi opiksi palsamoituna. Reformaation perinteessä radikaali ja edellytyksetön lähimmäisenrakkauden vaatimus on vesitetty inhimillisesti mahdottomana samaan tapaan kuin vuorisäärän sanomalle on tehty. Kun tulkinnissa on keskitytty puhumaan sielun pelastuksesta, dogmatikan osaksi muotoiltu pelastusoppi on sysännyt etiikan sivuun. Laki edellyttää lähimmäisen hätään vastaamista. Ihminen ei kykene tekemään sitä, siksi tarvitaan Pelastaja, joka täyttää lain ja kärsii sijaisena kuolemanrangaistuksen lain täyttämättä jättämisestä. Se, mitä todelliselle lähimmäiselle tehdään ja tapahtuu, muuttuu sivuseikaksi.

Radikaalista etiikasta armeliaisuuden moraaliin

Kertomus laupiaasta samarialaisesta on ohjannut länsimaista eettistä ajattelua joskus radikaaliinkin suuntaan antamaan edellytyksetöntä ja ehtoja asettamatonta apua. Sillä on voinut olla myös toisenlainen, epäsuora vaikutus. Vertausta analysoitaessa kiinnitetään tavallisesti huomiota lähinnä kolmeen tiellä kulkijaan, pappiin, leeviläiseen ja samarialaiseen. Sen sijaan neljäs kulkija, tapahtumien pahoinpidel-

ty keskushenkilö, sivuutetaan. Hänellä on aluksi sama rooli kuin muillakin, hänkin matkaa Jerusalemissa Jerikoon, mutta kun rosvot ovat pahoinpidelleet hänet, hän lakkaa olemasta tapahtumien kulkua aktiivisesti ohjaava hahmo. Esimerkillinen lähimmäisyys kohdistuu kertomuksessa ihmiseen, joka on tyystin menettänyt toimijuutensa ja on siksi pelkkä objekti.

Tulkinnat, joita lähimmäisenrakkauden toteuttamisesta on annettu moraalifilosofisessa kirjallisuudessa, johtavat ajattelemaan, että kertomus laupiaasta samarialaisesta on vaikuttanut tapaan ymmärtää lähimmäiseen kohdistuva eettinen velvoite. Lähimmäinen esiintyy perinteessämme ennen muuta hyvän tekemisen kohteena ja passiivisena objektina, jonka hyvää moraalinen toimija tavalla tai toisella pyrkii edistämään tai toteuttamaan.

Kristillinen lähimmäisenrakkaus on toteutunut perinteisesti toimintana, jota kutsutaan armeliaisuudeksi ja hyväntekeväisyydeksi. Ne yhdistetään nykyään ennen muuta paternalistiseen auttamiseen, jossa avun saajaa kohdellaan avuttomana uhrina, joka ei tiedä omaa hyvänsä eikä kykene toteuttamaan sitä. On mahdollista, että kertomus laupiaasta samarialaisesta on myötävaikuttanut siihen, että armeliaisuuden osoittamisesta on tullut kohdistamista, onhan autettava kertomuksessa pahoinpidelty tajuttomaksi: häneltä ei kysytä mitään, eikä hän pysty esittämään omia toiveita, näkemyksiä eikä tavoitteita. Laupias samarialainen auttaa pahoinpideltyä sen käsityksen perusteella, joka hänellä on pahoinpidellyn tarpeista, mutta pahoinpidelty ei itse pääse missään vaiheessa ääneen. Kertomuksen valossa moraalinen toteuttaminen ei ole vertaisten yhteistoimintaa vaan suuntautuu ylhäältä alas, auttajalta autettavalle ja antajalta vastaanottajalle.

Kristillinen etiikka – kuinka rakastaa Jumalaa ja lähimmäistä?

Kristillisessä perinteessä – sen paremmin kuin missään muuallakaan – ei ole lähdetty kulkemaan laupiaan samarialaisen radikaalia tietä. Sen sijaan on nähty paljon vaivaa sen pohtimisessa, kuinka Raamatun sisältämä eettinen aines voitaisiin koostaa ehyeksi kokonaisuudeksi, joka on sovittavissa yhteen Raamatun ja kristillisen perinteen

pohjalta koostetun, ristiriidattomaksi ajatusjärjestelmäksi muotoillun opin kanssa. Jos rakkauden kaksoiskäskeytystä lain ja profeetat, kuinka Jumalan ja lähimmäisen rakastaminen yhdistetään toisiinsa?

Kysymykseen on historian kuluessa annettu monenlaisia, hienovaraisiin erotteluihin ja komplisoituihin ajatuskulkuihin perustuvia vastauksia. Vastauksessa joudutaan kuitenkin aina ottamaan kantaa samaan perustavaan ongelmaan, kuinka Jumalan ja lähimmäisen rakastaminen suhteutuvat toisiinsa. Karkeasti ottaen tulkinnot voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäisen tulkinnan mukaan lähimmäistä rakastetaan rakastamalla Jumalaa. Toisen tulkinnan mukaan Jumalaa rakastetaan rakastamalla lähimmäistä. Käytän näitä yksinkertaistettuja tulkintoja Suomessa viime vuosina käydyssä kirkollisen keskustelun arvioimiseen. Toivon voivani näin tehdä näkyväksi kristillisen etiikan muotoilemista koskevia vaikeuksia.

Yhteiskunnissa kamppaillaan maailmanlaajuisesti monien polttavien ongelmien kourissa. Erilaisten resurssien epätasainen ja räikeän epäoikeudenmukainen jakautuminen, elinympäristön turmeltuminen, tekniikan kehitys ja leviäminen yhä uusille käyttöalueille sekä ilmastonmuutos ovat mitä suurimmassa määrin eettisiä ongelmia, joiden pohtimiseen kristittyjä kipeästi tarvitaan ja joiden ratkaisemisesta kristittyjen olisi kannettava vastuuta.

Piispat meillä ja muualla ottavatkin ajankohtaisiin ja polttaviin moraaliongelmiin kantaa ja lausuvat niistä perustellun näkemyksensä erilaisissa asiakirjoissa. Julkisuudessa ilmastonmuutosta, tekniikan kehitystä tai taloudellista epäoikeudenmukaisuutta koskevat puheenvuorot eivät saa juuri lainkaan huomiota, mutta ei niistä taideta keskustella vilkkaasti seurakuntapiireissäkään. Viime vuosina on päinvastoin näyttänyt siltä, että kristinuskon keskeisimpiä eettisiä kysymyksiä ovat homoseksuaalisuus, homoseksuaalisten ihmisten oikea elämäntapa ja kristinuskon mukainen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen. Eduskunnan hyväksyttyä alkuvuodesta 2015 uuden avioliittolain, jossa ei kiinnitetä huomiota avioliiton solmivien sukupuoleen, näyttää siltä, että keskustelu aiheesta jatkuu Suomessa vielä vuosia, kun on päätettävä, miten luterilaisen kirkon papeille myönnetty oikeus vihkiä avioliittoon sovitetaan yhteen lakimuutoksen ja kirkon opillisten linjausten kanssa.

Se, miksi sukupuolisuus herättää niin paljon myös eettisiä intohimoja, johtuu monista tekijöistä. Juuttuminen juuri homoseksuaalisuuteen tulee ymmärrettävämmäksi, jos katsotaan, millaisiin kysymyksiin kirkon historiassa on aiemmin jumiuduttu. Lännen kristikunnan organisatorinen ja opillinen yhtenäisyys murtui reformaatiossa. Samalla voimistui kehitys, jossa säätyjärjestelmään perustuviin arvoasetelmiin pohjautunut yhtenäiskulttuuri menetti vähitellen merkityksensä. Muutokseen on kuulunut olennaisesti se, että ihmisistä on tullut yhä enemmän yksilöitä eikä ainoastaan hierarkkisesti järjestyneen yhteiskuntaruumiin jäseniä. Ihmiset saavat itse lunastaa paikkansa kokonaisuuden osana sen sijaan, että kullekin syntymässä langennut osa määrittäisi heidän asemansa, tehtävänsä ja oikeutensa.

Sen lisäksi, että jokainen on joutunut ja joutuu kysymään itseltään, mikä minun paikkani yhteiskunnassa tai kirkossa on, kehitys on eettiseltä kannalta edellyttänyt myös kannanottoa siihen, mikä lähimmäisen paikka on. Kysymys perinteiseen normiin sopeutumattoman lähimmäisen osasta ja tilasta on hämmentänyt kristikuntaa yhä uudelleen, kun alempisäätyiset, naiset, muiden maanosien asukkaat ja seksuaaliset vähemmistöt ovat astuneet pois toiseudesta ja objektin roolista, johon vallanpitäjät ovat heidät asettaneet, ja ryhtyneet vaatimaan omaa osaansa aineellisesta hyvästä, sosiaalisista oikeuksista ja ihmisyyden määrittelystä.

Kirkollinen keskustelu seksuaalivähemmistöistä on osa tätä vuosisatoja kestänyttä ja yhä jatkuvaa prosessia. Se voidaan tulkita keskusteluksi jokaisen mielipiteenvaihtoon osallistuvan ihmisyydestä lähimmäisyyden käsitteen valossa siinä mielessä kuin laupiaan samarialaisen kertomus sen esittää. Samalla tavalla kuin Jeesuksen vertaus kääntää kysymyksen, kuka on minun lähimmäiseni, kysymykseksi, kenen lähimmäinen minä olen, samalla tavalla homoseksuaalisuutta koskevan kysymyksen alla oleva kysymys, miten lähimmäistä on rakastettava, kääntyy kysymykseksi, kuinka minä rakastan lähimmäistä. Rakastanko lähimmäistä rakastamalla Jumalaa vai rakastanko Jumalaa rakastamalla lähimmäistä?

Käsitykset, joiden mukaan Jumala on ihmisen rakkauden ensisijainen kohde ja lähimmäisen rakastaminen Jumalan rakastamisen seuraus, korostavat Jumalan tahdon noudattamista rakkauden ilmaisemisen tapana. Ajatus tulee esiin myös nyt käytävässä keskustelussa

vaatimuksena, jonka mukaan Jumalaa rakastetaan pitämällä hänen lakinsa ja tottelemalla hänen käskyjään. Myös lähimmäistä rakastetaan samalla tavalla eli noudattamalla Jumalan käskyjä. Koska Jumala on hyvä ja rakastava, hänen käskynsä ovat hyvät ja niiden noudattaminen tuottaa hyvää sekä käskyn pitäjälle että käskyn mukaisen toiminnan kohteelle. Se, ettei ihminen, varsinkaan rakkauden kohteena, aina kykene mieltämään tällaista toimintaa rakkauden osoittamiseksi, johtuu synnin turmelevasta vaikutuksesta. Tästä syystä lähimmäisenrakkauden kohteelta ei tarvitse kysyä, miltä hänestä tuntuu esimerkiksi sellainen rakkaus, joka ilmenee homoseksuaalisuuden synniksi tuomitsemisena.

Kun Jumalan ja lähimmäisen rakastamisen välinen yhteys rakennetaan näin, kertomukset laupiaasta samarialaisesta ja tuhlaajapojaista ovat todella kuvauksia pelastumisen ehdoista. Ne ilmaisevat oppia eivätkä etiikkaa. Vaikka kertomukset näyttävät edellyttävän, että ihmistä autetaan hänen tarpeensa perusteella asettamatta hänelle minikäänlaisia ehtoja, Raamatussa on monia kohtia, joissa nimenomaan asetetaan ehtoja. Evankeliuminarratiivien eettinen sanoma voidaan tulkita käyttämällä apuna muuta raamatтуaineistoa. Keskeinen tulkintaa säätelevä ohjeisto sisältyy pastoraalikirjeiden niin kutsuttuun huoneentaulujen etiikkaan.

Miten etiikka muuttuu opiksi?

Huoneentaulujen etiikasta johdetut yksityiskohtaiset, yhteiskunnallisen hierarkian varaan rakentuvat ja vallitsevaa järjestystä vahvistavat ohjeet ovat vuosisatojen ajan osoittaneet jokaiselle hänen syntyperänsä, säätynsä ja sukupuolensa mukaisen aseman ja siihen kuuluvat velvollisuudet kristillisen yhteiskunnan osana. Jokaista yritystä tämän järjestyksen horjuttamiseksi on historian kuluessa pidetty kapinana jumalallista säättämystä vastaan. Huoneentaulujen etiikkaan pohjautuvan perinteen noudattaminen on tehnyt kristityistä lainkuuliaisia kunnan kansalaisia.

Ristiriitaa vuorisaarnan ja laupiaan samarialaisen osoittaman lähimmäisenrakkauden ja sovinnaismoraaliin pitäytymisen välille ei ole syntynyt, kun Uuden testamentin evankeliumien sisältämä lähimmäisenrakkauden vaatimus on harmonisoitu yksityiskohtaisia ohjeita

sisältävän huoneentaulujen etiikan kanssa. Vuorisaarna on voitu ohittaa selittämällä sen vaatimukset syntisille ihmisille mahdottomiksi. Samalla vuorisaarnasta on kuitenkin omaksuttu Jeesuksen vakuutus, ettei laista katoa pieninkään kirjain (Matt. 5:18): huoneentaulujen etiikkaa ja muita jumalallisen järjestyksen ilmauksiksi miellettyjä raamatunkohtia on noudatettava kirjaimellisesti, koska niin tekemällä ihminen toteuttaa Jumalan tahdon ja ilmaisee sitä kautta rakastavansa Jumalaa. Jotta tämä ajatus olisi ymmärrettävä ja se voitaisiin hyväksyä, se pitää perustella opilla. Näin opista tulee oikean etiikan keskeinen tunnusmerkki ja tae.

Raamattu puhuu paljon ja eri tavoin rikkauden houkutuksista ja tavarankokoamisen vahingollisuudesta. Kun sydän kiinnittyy aineelliseen, sekä Jumala että lähimmäinen unohtuvat. Vaikka tällaisia kohtia on Raamatussa kymmeniä, oikeudenmukaista jakoa koskeva eettinen keskustelu kirkossa on erittäin vähäistä. Veronkierto, veropakolaisuus ja yhteisvastuullisuudesta laistaminen eivät kiihota esittämään raamatullisia tuomioita.

Raamatunkohtia, joiden voidaan tulkita puhuvan homoseksuaalisuudesta, on vain muutamia. Tästä huolimatta juuri näiden jakeiden varaan on viime vuosien kuluessa rakennettu näkemys, jota on ruvettu kutsumaan perinteiseksi kristilliseksi seksuaalieettiseksi opetuksiksi. Myös Raamatun narratiivista aineesta on tässä yhteydessä käytetty tukena oppiin kytkettyjen eettisten käsitysten perustelemiseksi. Luomiskertomusten tulkitaan sisältävän Jumalan tahdon, jonka mukaan ihmisyyden ilmenee aina yksikäsitteisesti joko mies- tai naissukupuolena ja seksuaalisena vetovoimana miehen ja naisen välillä.

Sukupuolieroja korostava tulkinta näyttää edellyttävän essentialistisen käsityksen sukupuolten olemuksellisista ominaisuuksista ja seksuaalisuuden muotojen arvottamisesta. Naiseus ja mieheys esitetään ikuisina, Jumalan asettamina järjestyksinä ja siksi normeina, joiden mukaan ihmisten on ilmennettävä omaa olemistaan. Ajattelusta seuraa, että ihmiset vastaavat Jumalan luomistahtoa hyvin tai huonosti sen mukaan, kuinka he onnistuvat toteuttamaan naisellisen tai miehekkään ihannetta. Yhdysvalloissa raamatullisen mieheyden ja naiseuden kriteereitä on kehitetty paljon innokkaammin ja paljon pitemmälle kuin Suomessa, mutta vastaava pyrkimys näkyy myös tšekäläisessä keskustelussa.

Raamatullisuuden kallioliinnake eettisen näkemyksen suojana

Opin ja etiikan kytkeytymistä voidaan valaista tarkastelemalla, kuinka raamatullisesti perusteltu eettinen kanta muotoutuu. Eettiset kysymykset ovat tyypillisesti aikaan sidottuja siinä mielessä, että erilaiset olosuhteet nostavat eslin erilaisia ongelmia. Jostakin kysymyksestä aletaan keskustella, kun siihen on syystä tai toisesta otettava kantaa tai se on ilmenneiden ongelmien vuoksi ratkaistava.

Keskustelijoilla on usein jokin alustava, esimerkiksi yhteisön perinteeseen tai vakiintuneisiin käsityksiin pohjautuva näkemys asiasta. On inhimillisesti mahdotonta ryhtyä pohtimaan mitään asiaa hylkäämällä omat ennakoasenteensa, puhtaalta pöydältä. Joudumme aina lähtemään liikkeelle siitä, mitä meillä on. Jokainen kokooa perusteluita suhteessa omaan, aiemmin omaksumaansa tai intuitiivisesti muodostamaansa käsitykseen. Oman viiteryhmän tai ihaillun auktoriteetin ilmaisema näkemys ohjaavat kannanmuodostusta. Ihmisille on luontaista hakea tukea omalle ja yhteisönsä kannalle eikä etsiä näkökohtia, jotka ovat sille vastakkaisia. Oman mielipiteen kyseenalaistaminen, tarkistaminen ja vaihtaminen on älyllisesti, emotionaalisesti ja sosiaalisesti paljon työlämpi prosessi kuin jo omaksutun käsityksen vahvistaminen.

Teologisessa keskustelussa on luontevaa ryhtyä etsimään apua Raamatusta. Raamatusta ei kuitenkaan koota kaikkia mahdollisia kohtia vaan valitaan jakeet, jotka käsittelevät jollain tavalla esiin tulleita ongelmia. Ihmiselle ominaista taipumusta etsiä omaa näkemystään tukevia perusteluita vahvistaa se, että Raamatua tutkitaan yleensä samanmielisten kanssa. Kun lähimmäisenrakkauden toteuttaminen sidotaan vaatimukseen täyttää Jumalan tahto Jumalan käskyjä noudattamalla, Raamatun teksteistä etsitään muotoiluja, jotka voidaan ymmärtää tarkasteltavaa asiaa koskeviksi normeiksi. Ne käsitetään Jumalan tahdon ilmauksiksi, joista kristillisen etiikan ajatellaan keskeisesti koostuvan. Keskustelijat, jotka perustelevat omaa käsitystään esittämällä sen tueksi raamatunjakeita, muotoilevat samalla näkemyksen, joka on eettisen kannanmuodostuksen kuluessa muuttunut raamatulliseksi opiksi.

Raamatullisen opin epäileminen, kritisoiminen tai kyseenalaistaminen on määritelmällisesti Raamatun arvovallan kyseenalaistamista ja siksi hyökkäys kristillisen uskon perusteita vastaan. Mielipiteen muuttamisesta ja sen perusteista keskustelemisesta tulee vaikeaa, koska raamatullisesta näkemyksestä luopuminen on uskosta luopumista ja pelastuksen vaarantamista. Ei ole tarpeen keskustella muusta kuin siitä, kuinka muut voidaan saada omaksumaan oikea näkemys.

Kun Raamatua käytetään opillisesti perusteltujen eettisten näkemysten muotoilemiseen edellä kuvatulla tavalla, voidaan huomaimatta joutua teologiseen ansaan. Jos koko kristillinen pelastushistoria ja monet, usein kontekstistaan irrotetut, raamatunkohdat liitetään toisiinsa jonkin eettisen näkemyksen tueksi, puheena oleva kysymys muuttuu perusteiden keräämisen kuluessa huomaamatta kristinuskon kannalta keskeiseksi, luovuttamattomaksi opinkohdaksi. Samalla jokainen vastaväite ja esitettyjä perusteita epäilevä kysymys muuttuu hyökkäykseksi Raamatun arvovaltaa ja raamatullista oppia vastaan. Eettisistä kysymyksistä tulee opillisia kysymyksiä, ja jokainen keskustelu muuttuu kiistaksi Raamatun arvovallasta. Ne, jotka uskaltauvat olla eri mieltä, tuomitsevat itse itsensä: he eivät nouse vastustamaan näkemyksen esittäjää vaan itse Jumalaa.

Monet viime vuosien kiivaat puheenaiheet eivät ole uskon kannalta historiallisesti keskeisiä, mikä näkyy siitä, ettei niistä ole aiemmin käyty juuri lainkaan keskustelua. Tämä tulkitaan kuitenkin merkiksi siitä, että asioista on vallinnut opillinen yksimielisyys, jota oman aikamme vahingolliset, uskolle vieraat virtaukset uhkaavat. Kun muutostarpeita vastustetaan kumuloimalla jaeaineistoa, päivänkohtaiset ongelmat muuttuvat raamatukysymyksiksi ja sitä kautta luovuttamattomiksi opinkohdiksi.

Vanhakirkolliseksi, perinteiseksi tai aitokristilliseksi kutsutun näkemyksen edustaja on linnoittanut mielipiteensä raamatullisuuden kallioliinnakkeeseen turvaan muutostarpeelta, mutta hän on samalla vanginnut itsensä näkemykseensä kahleella, jonka höllentäminen tai katkaiseminen erottaisi hänet puhtaasta kristillisestä uskosta. Eettisen keskustelun käyminen eri tavalla ajattelevien kanssa tulee mahdottomaksi, koska opillisista kysymyksistä ei voida tinkiä. Totuus on yksi, ehdoton ja muuttumaton.

Tällä strategialla voidaan puolustaa ja on historian kuluessa puolustettukin mitä erilaisimpia poliittis-yhteiskunnallisia ja kirkollisia mielipiteitä. Orjuus sekä syntyperään, rotuun ja/tai sukupuoleen perustuva eriarvoisuus on osoitettu Raamatun vaatimiksi ja kristillisen perinteen edellyttämiksi järjestyksiksi ja niistä luopuminen vakavaksi harhaopiksi. Suuri osa Yhdysvaltojen kristityistä pitää kuolemanrangaistusta edelleen Raamatun edellyttämänä rangaistusmuotona, ja vasta 1990-luvulla monet eteläafrikkalaiset kirkot luopuivat, ainakin virallisesti, Raamatulla perustellusta, puhdaspiirteisestä rasismista.

Monet meidän nykyään eettisesti kestävämmänsä pitämämme käytännöt ovat aiemmin olleet luovuttamaton osa kristillistä uskoa ja elämäntapaa kirkkojen opetuksessa. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on viime vuosikymmeninä koettu sekä virkakysymyksen että homoseksuaalisuutta koskevan keskustelun jähmettyminen oikeauskoisuuden jakolinjaksi. Kirkon eettisessä keskustelussa olisi syytä kiinnittää vakavaa huomiota sekä historian- että raamatuntutkimuksen hermeneutiikkaan.

Onko lähimmäisenrakkaus alaston ilman opin suojaa?

Ajankohtaisessa seksuaalivähemmistöjen asemaa koskevassa keskustelussa elää toinenkin tulkintalinja. Se vastaa edellä hahmottamaani tapaa ymmärtää kristillisen etiikan ja opin suhde. Sen mukaan Jumalaa rakastetaan rakastamalla lähimmäistä. Keskiössä eivät ole niinkään Raamatusta poimitut, normeiksi tulkitut säännöt ja tarve muotoilla kristillisestä elämänmuodosta johdonmukainen moraalinen rakennelma kuin kristillisen etiikan ytimeksi ymmärretty ajatus lähimmäisenrakkaudesta.

Myös tämä käsitys perustuu vankasti Raamattuun, vaikka suuntauksen edustajat eivät tavallisesti väitä edustavansa totuutta eikä heille ole tyypillistä vedota oikeaoppisuuteen. Vuorisaarna sekä vertaukset tuhlaajapojasta ja laupiaasta samarialaisesta asettavat radikaalin, opillisten edellytysten täyttämistä vapaan lähimmäisenrakkauden vaatimuksen. Lähimmäistä on rakastettava täysin vailla ehtoja, niin kuin Jumala rakastaa ihmistä antamalla kaikkensa. Myös Matteuksen evankeliumin 25. luvun kuvaus viimeisellä tuomiolla sovellettavista arviointiperusteista ja Ensimmäisen Johanneksen kirjeen sanat siitä,

ettei kukaan voi sanoa rakastavansa Jumalaa, jos hän vihaa veljeään, tarjoavat tukevan raamatullisen lähtökohdan tälle lähestymistavalle.

Lähimmäisenrakkauteen vetoaminen ei kuitenkaan yleensä vaikuuta. Etiikan tiukasti oppiin sitovat pitävät rakkautta harhaisena periaatteena: syntinen ihminen tulkitsee kaikkea itselle mieluisalla tavalla ja päättyy siksi helposti virheratkaisuihin. Tätä perustelua vasten Raamatusta löydettävät normit tarjoavat paljon vankemman ja selvemmän pohjan eettiselle ajattelulle kuin vetoaminen lähimmäisenrakkauteen.

Arvostelijat ovat oikeassa moittiessaan lähimmäisenrakkauden periaatetta epämääräiseksi. Lähimmäisenrakkauden toteuttaminen käytännön toiminnassa edellyttää, että meillä on käsitys siitä, millaisina tekoina rakkaus toteutuu ja millaisia päämääriä lähimmäisen hyvää etsivä rakkaus asettaa. Ilman lisäehtoja ei ole selvää, mitä lähimmäisen hyvää toteutettavaan rakkauteen kuuluu. Rakkaudelle pitää voida antaa jokin muoto, muuten se jää tyhjäksi.

Oppiin sidottu etiikka näyttää supistavan moraalien sääntöjen noudattamiseksi ja pahimmassa tapauksessa syrjäyttävän lähimmäisen, ja pelkkä lähimmäisenrakkauden periaate on liian yleinen. Kuinka asia voitaisiin ratkaista tavalla, joka tekisi kristillisen etiikan relevantiksi myös nykymaailmassa?

Kohti aikuisuuden etiikkaa

Edellä luonnostelemani ongelmat eivät tarkoita sitä, että etiikka olisi irrotettava opista. Ne paljastavat kuitenkin, mitä tapahtuu, kun oppi syrjäyttää kristillisen perinteen muut elementit. Jos käytetään telttametaforaa, teltta tarjoaa suojaa vain, jos sen jokaisella kulmalla on jokin kiinnepiste. Teltasta tulee ahdas, jos se pystytetään yhden kepin varaan. Tarkastelen seuraavaksi sitä, kuinka nykykeskustelussa raamatullisena esitetty etiikka uhkaa myös keskeisiä luterilaisen perinteen opillisia korostuksia.

Reformatorinen iskulause ”yksin uskosta, yksin armosta, yksin Kristuksen tähden” kiteyttää sanoman pelastuksesta lahjana, jota ei voida hankkia eikä ansaita. Uskonvanhurskauden ajatus on äärimmäisen radikaali muun muassa siksi, että se muuttaa etiikan paikan kristityn elämässä. Kun hyvillä töillä ei ole osuutta ihmisen pelastuk-

sessä, ihminen ei voi käyttää lähimmäistään oman uskonnollisen ansioitumisensa välineenä. Etiikka irtautuu opista. Sen tähtäyspisteenä ei ole enää täyttää lähimmäisen hädästä, puutteesta ja tarpeesta erilistä jumalallista normia vaan palvella lähimmäistä. Koska teot eivät pelasta, ihminen voi keskittyä elämään maallista elämää vastaamalla sen haasteisiin. Ihmisen elämä toteutuu ennen muuta arjessa ja sen tehtävissä, jotka saavat erityisen merkityksen. Juhlien ja rituaalisen toiminnan mutta myös uskonnollisen elämänmuodon syvin merkitys tulee näkyviin vain suhteessa arjen kutsumukseen.

Luterilainen käsitys maallisen ja hengellisen suhteesta on tiivistetty niin kutsuttuun kahden regimentin oppiin. Vaikka sitä on moitittu monesta pahasta, se tarjoaa perustan ottaa kaikki maallinen todesta ja vakavasti. Voidaan sanoa, että luterilainen usko maallistaa kaiken. Kristitty on kutsuttu auttamaan lähimmäistä tämän hädässä ilman aineellista auttamista korkeampaa päämäärää evankelioida tämä kristityksi. Sen paremmin oma kuin lähimmäisenkään pelastus ei ole ihmisen tekoa.

Maailman maallistuminen tekee kaiken paradoksaalisella tavalla pyhäksi. Maallisen ei ensin tarvitse tulla joksikin muuksi, paremmaksi ja toisenlaiseksi, vaan se on luotuisuuteen vääjäämättä sisältyvästä rajoittuneisuudesta ja synnin vääristävästä vaikutuksesta huolimatta Jumalan rakkauden ilmaus ja siksi pohjimmiltaan arvokas, hyvä ja suurenmoinen. Jumalan lihaksitulleessa Kristuksessa toimeenpanema autuas vaihtokauppa toteutuu nimenomaan suhteessa maailman rujouteen. Jumalan ylitsevuotava rakkaus kohdistuu kaikkeen huonoon, pahaan, puutteelliseen ja vajavaiseen. Kristitty, joka on saanut armosta lahjaksi ”kaikki taivaan tavarat”, on kutsuttu olemaan lähimmäisensä Kristus, ei ansioituakseen vaan palvellackseen ja hoi-vataakseen tätä.

Näyttää siltä, että viime aikojen kuumien aiheiden ohjeiksi tarjotut, raamattu-uskollisuuden leimalla varustetut ratkaisumallit merkitsevät epäsuorasti luopumista reformatorisesta uskonvanhurskauden opetuksesta. Korostetaan, ettei pelastukseen tarvita hyviä tekoja, mutta samalla pitäytymisestä oikeaksi määriteltyn oppiin tulee pelastuksen ehto. Pelastavan uskon sisältöä on paisutettu, ja siihen on sisällytetty yhä uusia elementtejä. Ajatus kristillisestä elämästä kunollisuutena on täydentynyt näkemyksellä, että pelastus edellyttää

paitsi oikeanlaista raamattunäkemyä, myös käsitystä siitä, kuinka lähimmäisen tulee elää sukupuolisuuttaan ja seksuaalisuuttaan.

Suojaa teltasta?

Telttametaforan mukaisesti tulkittu kristillinen perinne tarjoaa meille erilaisia resursseja. Olo oppikeskusteluiden kulmassa käy tukalaksi, jos telttakangas on juntattu niin tiiviisti kiinni maan pintaan, ettei ilma vaihdu. Myös etiikan kulma tulee ankeaksi, jos vastassa on vain telttakeppi, yksi, kaiken keskustelun lopettava vastaus. Tuoreita resursseja voidaan silloin löytää rituaalien ja kertomusten kulmasta. Näin voidaan rakentaa nykyisyydessä dynaamista kristillistä identiteettiä.

Kirkolliset toimitukset ovat säilyneet ihmisille merkityksellisinä. Kirkollisessa keskustelussa vallitsee outo kaksijakoisuus suhtautumisessa tähän suosioon. On niitä, jotka ovat tyytyväisiä kansankirkollisuuden säilymiseen edes sen varassa, että ihmiset haluavat noudattaa perinnäistapoja. Toinen laita puolestaan suhtautuu epäillen siihen, että ihmiset ilmoittavat toimitukset keskeiseksi perusteeksi kuulua kirkkoon. Heidän näkökulmastaan peruste on väärä. Kirkkoon pitäisi kuulua opin vuoksi.

Länsimaissa kirkon jäsenyys ei enää perustu lain asettamaan pakoon ja yhä vähemmän perinnäistapaan tai sosiaaliseen paineeseen. Uskonnolliseen yhteisöön kuulumiselle täytyy olla jokin omakohtainen peruste. Tutkimusten perusteella voidaan sanoa, että ihmiset eivät ole kirkon jäseniä ensisijaisesti opillisista syistä, vaan koska yhteisön jäsenyys on jollain tavalla kokemuksellisesti merkityksellistä. Keskeistä lienee osallisuuden kokemus, jonka sisältöä voi olla vaikea muotoilla sanallisesti.

Piittaamatta vuosisatoja vaikuttaneesta pietistisestä, omakohtaisen, tunnustavan uskomisen vaatimuksesta suomalaiset takertuvat yhä kirkkoon. Tätä taustaa vasten uskomista koskevien, säännöllisin välein toteutettavien tutkimusten kysymyspatteristot vaikuttavat väärin asetetuilta. Ne on muotoiltu siitä näkökulmasta, että nimenomaan oppilauseet ovat kristillisen uskon ydin. Niiden perusteella on hankala sanoa mitään varmaa nykypäivän suomalaisesta kristillisyydestä.

Myös kristillinen etiikka on keskeinen peruste olla kirkon jäsen. Syksyn 2015 pakolaiskriisi osoitti, että aivan tavalliset suomalaiset tuntevat hädässä olevat lähimmäisikseen ja muuttuvat itse lähimmäisiksi. He lahjoittavat ja lajittelevat vaatteita, sijaavat vuoteita, järjestävät majoitusta, antavat kieliopetusta, käynnistävät urheilutoimintaa, opettavat lapsia ja tekevät kaikkea muuta, mistä ihmisten elämä ja arki koostuvat. Toiminnan taustalla ei ole opiksi muotoillun kristillisen etiikan toteuttaminen vaan osallisuus yhteisestä huolesta ja hädästä, halu auttaa, kantaa vastuuta jakaa omasta ja oppia muilta. Samalla muodostuu uusia kertomuksia, joissa ihmisten elämät pönähtävät yhteen uudeksi tarinaksi, jonka käännteitä ja loppua emme vielä tunne.

Kirjallisuus

- Just, A. Jr. (toim.): *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament III. Luke*. Downers Grove: InterVarsity Press 2003.
- Bovon, François: *Das Evangelium nach Lukas. 2. Teilband. Lk 9,51–14,35*. Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament III/2. Zürich und Düsseldorf: Neukirchener Verlag 1996.
- Fitzmyer, Joseph A.: *The Gospel According to Luke (X–XXIV)*. The Anchor Bible. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday 1985.
- Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2008:1. Helsinki: Kirkkohallitus 2008. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/6C351E635CF63C11C2257E2E0012D44D/\\$FILE/KH_ilmasto-ohjelma_netti.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/6C351E635CF63C11C2257E2E0012D44D/$FILE/KH_ilmasto-ohjelma_netti.pdf). Katsottu 30.5.2016.
- Knuuttila, Simo: Luterilainen teologinen etiikka. – *Usko ja rakkaus. Luterilaisen teologian mahdollisuudet tänään*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran vuosikirja 1989. Toim. Simo Peura. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 165. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura 1989. 103–115.
- Niskanen, Heikki: *Moraali, harkinta, yhteisö. Tutkimus Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon eettisistä kannanotoista 1987–94*. Helsinki: Yliopistopaino 2000.
- The Parable of Good Samaritan. – *The Berean Christian Bible Study Resources*. <http://www.bcbsr.com/survey/pbl25.html>. Katsottu 30.5.2016.

- Parables. – *Catholic Encyclopedia* <http://www.newadvent.org/cathen/11460a.htm>. Katsottu 30.5.2016.
- Raunio, Antti: *Järki, usko ja lähimmäisen hyvä. Tutkimus luterilaisen etiikan ja diakonian teologisista perusteista*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 252. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura 2007.
- Torrance, Alan J. & Banner, Michael (toim.): *The Doctrine of God and Theological Ethics*. London and New York: T&T Clark 2006.
- 11 teologia luopuu piispoista. – *Concordia*, 1 (2011). <http://concordia.fi/second/2012/05/04/11-teologia-luopuu-piispoista>. Katsottu 30.5.2016.
- Anna meille meidän jokapäiväinen leipämme. Suomen evankelis-luterilaisten piispojen kannanotto maailman ruokaturvan puolesta. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. [http://evl.fi/EVL.fi.nsf/documents/BADC3A8B65C2C956C22577BC0036BECF/\\$file/EVL_kannanotto_fi_081010_final.pdf](http://evl.fi/EVL.fi.nsf/documents/BADC3A8B65C2C956C22577BC0036BECF/$file/EVL_kannanotto_fi_081010_final.pdf). Katsottu 30.5.2016.
- Honneth, Axel: *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag 1992.
- Taylor, Charles: *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press 1992.
- Vahtoranta, Martti: Mieheksi ja naiseksi luotu. Ihminen kolmiyhteisen Jumalan kuvana. Ideologisen feministiteologian ontologisen omavanhurskauden kritiikki. – *Sisarenpoika* 1 (2010). 22–29. <http://www.paavalinsynodi.net/sp2010-1.pdf>.